

לאוראל

מחקרים בתולדות ישראל בעת העתיקה
מוגשים לאוראל רפפורט

עורכים:

מנחם מור, ג'ק פסטור, ישראל רון, יעקב אשכנזי

לאוריאל

קובץ מחקרים בתולדות ישראל בעת העתיקה

לאוריאל

מחקרים בתולדות ישראל בעת העתיקה
מוגשים לאוריאל רפפורט

העורכים:

מנחם מור, ג'ק פסטור, ישראל רונן, יעקב אשכנזי

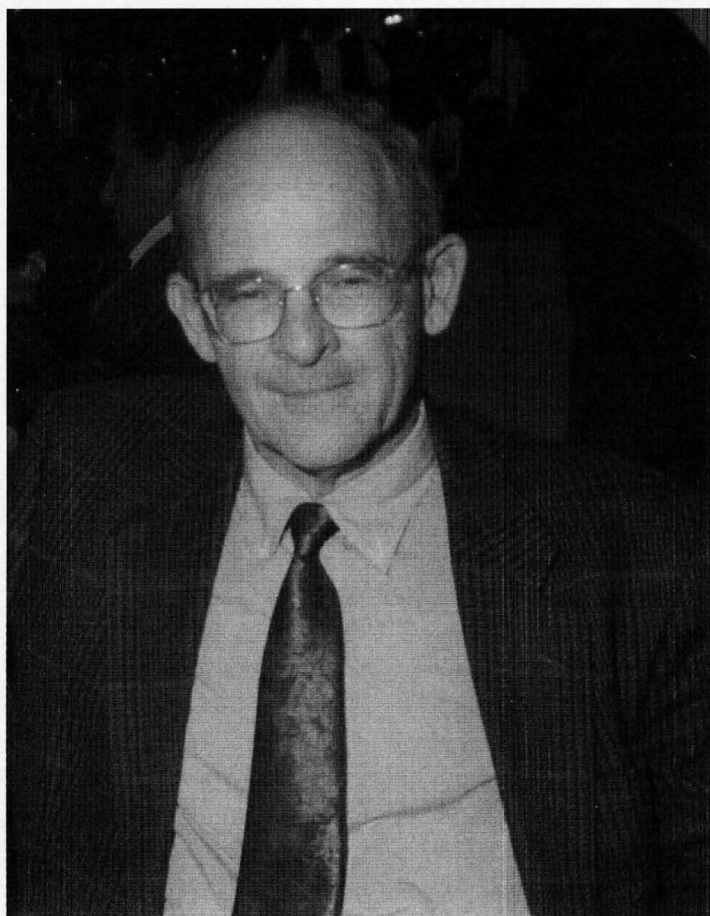
מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
ירושלים

ספר זה יצא לאור בסיוע
הנשיא, הרקטור, הפקולטה למדעי הרוח והקתדרה ע"ש וולפסון באוניברסיטת חיפה
משרד החינוך, התרבות והספורט

מסת"ב 8-210-227-965 ISBN

מספר קטלוגי 185-526 Catalogue No.

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים תשס"ו
אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.
סדר מחשב ועימוד: מרכז זלמן שזר
לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ
כולם בירושלים

תוכן העניינים

11	אוריאל רפפורט – היסטוריון של תקופת הבית השני
17	רשימת פרסומים – אוריאל רפפורט

מרידות היהודים

29	חנן אשל	על נבל וכינור: הערה על מטבעות הברונזה הבר־כוכבאיים
	בצלאל בר־כוכבא	תלמי מקרון – המליץ על המורדים היהודים בחצר המלכות באנטיוכיה
41	מנחם מור	עוצמתו והיקפו של מרד בר־כוכבא – עיון מחודש
57	הלל ניומן	לידת המשיח ביום החורבן – הערות היסטוריות ואנטי־היסטוריות
85	אהוד נצר	ארכיון המורדים במצדה
111	עמוס קלוגר	מערכות המסתור בארץ יהודה: ערכון ארכיאולוגי וגיאוגרפי של השתרעות מלחמת בר־כוכבא
125	ובועז זיסר	

ימי החשמונאים

151	דן אורמן ז"ל	מטבעות יהודיים בחפירות ניצנה
167	אריה כשר	המלחמה בעבודה זרה בדור הראשון של בית חשמונאי
183	חגי ספר	ההנהגה הכוהנית ביהודה והסמכות על חוקי האבות
213	ישראל שצמן	על גיורם של האדומים

ספרות

245	דבורה דימנט	מה התחדש בחקר תולדותיה של עדת קומראן?
279	שולמית ולר	סיפור אבא חלקיה בתלמוד הבבלי, מסמך היסטורי או יצירה ספרותית?
301	רבקה ניר	"יתר דברי ירמיהו" – חיבור יהודי או נוצרי?

- 331 אפרת חבס (רובין) אמם של הנשיאים, שושלת בית דוד והשם "תמר"
בתקופה הרומית המאוחרת

משפט

- 359 יוסף מלז' – "Filios Suos tantum" – החוק הרומי והזהות
היהודית מודו"יבסקי
385 קביעת תאריך חיבורה של ה-*Collatio legum*
Mosaicarum et Romanarum – בעיית עריכתה
ראבילו
השנייה או השימוש בה במאה הרביעית לסה"נ

חיי יום-יום בארץ-ישראל

- 417 טירונים יהודים בצבא הרומי?
427 "מרחיקין את הכבשנות מן העיר": גלגוליה של תקנה
עירונית מימי בית שני
439 כפר אגון וזיקתו לתרבות הפנאי והשעשועים בארץ-ישראל
בעת העתיקה
467 ארתור סג"ל
בין עיר המתים לבין עיר החיים בירושלים ובפטרה בשלהי
התקופה ההלניסטית וראשית התקופה הרומית
497 יוסף פטריך
קיסריה ההרודיאנית – המסגרת העירונית
539 גדעון פרסטר
למקורות ולמשמעות מנהג ליקוט העצמות (Ossilegium)
וקבורתן בארונות אבן קטנים (גלוסקמאות) בקרב היהודים
בארץ-ישראל בסוף המאה הראשונה לפסה"נ ובמאה
הראשונה לסה"נ
547 בן-ציון רוזנפלד
תדמית וסטטוס חברתי של העוסקים בשיווק בעיני
חכמים בתקופת המשנה והתלמוד
577 עפרה גוריי-רימון
אדמות בקעת יריחו – הרציפות במעמדן כאדמות מלך
בתקופת בית שני
597 קיצורים ביבליוגרפיים
603 רשימת המשתתפים

חלק אנגלי

Louis H. Feldman	Josephus' Version of the Extermination of the Priests of Nob (1 Sam. 21, 1-11; 22, 9-23)	9*
David Goodblatt	The End of Sectarianism and the Patriarchs	23*
Erich S. Gruen	Subversive Elements in Pseudo-Philo	37*
Bustenay Oded	The Judean Exiles in Babylonia: Survival Strategy of an Ethnic Minority	53*
Jack Pastor	Why Straton's Tower? An Examination of Herod's choice of Location for Caesarea	77*
Daniela Piattelli	The Levites and Temple Singers within the Qahal of Israel on the Return from the Babylonian Exile	91*
Bezalel Porten	Theophorous Names in Idumean Ostraca	105*
Jonathan J. Price	Josephus' First Sentence and the Preface to <i>BJ</i>	131*
Tessa Rajak	An Invitation from Ptolemy: Aristas, Alciphron and Collective Memory	145*
Georges Le Rider	Grandeur et Décadence de l' Atelier Monétaire de Tarse à l' Époque d'Alexandre	165*
Avner Raban Z"L	Sebastos, Caesarea and the "Isopoliteia" of its Jews	181*
Francis Schmidt	Essai d'interprétation de 4QTirage au sort (4Q279)	189*
Daniel R. Schwartz	From Punishment to Program, from Program to Punishment: Josephus and the Rabbis on Exile	205*

אוריאל רפפורט – היסטוריון של תקופת הבית השני

כל המתעניין בתולדות ישראל בימי הבית השני אינו יכול שלא להכיר את השם אוריאל רפפורט. מהמחצית השנייה של שנות השישים של המאה הקודמת מחקריו של אורי מופיעים ברשימת הקריאה של כל קורס וכל ספר או מאמר, ערך באנציקלופדיה או בלקסיקון, העוסקים בתולדות ישראל בתקופת הבית השני. במחקריו הרבים, הכתובים בלשון קולחת ובהירה, מצליח אורי לפרוס לעיני הקוראים קשת רחבה של נושאים, הנוגעים בחיי היהודיים בתקופה שבין שיבת ציון למרד הגדול: אפוקליפטיקה ונומיסמטיקה, ספרות יהודית-הלניסטית וכתביו של יוסף בן מתתיהו, דברי ימייה של מדינת החשמונאים והמרד הגדול של היהודים בשלטון הרומי, ערים ואתרים בארץ-ישראל והיהודים בפזורה, חברה ופוליטיקה ביהדות הבית השני, הכלכלה וחיי היום-יום. בנושאים אלה וברבים אחרים דן אוריאל רפפורט במאמרים, בספרים ובערכים שכתב, בעברית, באנגלית ובצרפתית, בכתבי עת ובספרים שפורסמו בארץ ובעולם.¹ בכתביו פונה אורי בעיקר לקהל האקדמי, אך לא מעטה פעילותו בהנחלת דברי ימי הבית השני בקרב ציבור התלמידים בבתי הספר התיכוניים, מוריהם, ובקרב הקהל הרחב. ספרו על ההיסטוריה של הבית השני, שיצא בשלוש מהדורות,² הוא מספרי היסוד ללימוד ההיסטוריה של העם היהודי, וזה שנים רבות הוא משמש סטודנטים, מורים, תלמידים ומתעניינים. דורות של סטודנטים למדו ולומדים את שני הקורסים שהכין לאוניברסיטה הפתוחה, המקיפים את תולדות ישראל בימי הבית השני.³ אורי גם תרם מפרי עטו לשתי סדרות חשובות בתולדות ארץ-ישראל. הוא מביא לקורא את תולדות תקופת החשמונאים בסדרה "ההיסטוריה של ארץ-ישראל",⁴ ואת סיפורו של המרד הגדול ברומא, כעורך וככותב בסדרה "ההיסטוריה של עם ישראל".⁵

כעורך עמד אורי מאחורי מספר רב של אסופות מאמרים העוסקות בהיבטים שונים

- 1 יצוינו כאן מחקרים נבחרים, ורשימה מלאה של פרסומיו של אוריאל רפפורט מופיעה להלן.
- 2 א' רפפורט, תולדות ישראל בתקופת הבית השני, תל-אביב 1967, 1976,² 1984.
- 3 מגלות לקוממיות, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב 1978; מהדורה שנייה, 1990–1992. יהודה ורומא, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב 1981; מהדורה שנייה, 1996–1998.
- 4 א' רפפורט, "מדינת החשמונאים", מ' שטרן (עורך), ההיסטוריה של ארץ-ישראל, כרך שלישי, התקופה ההלניסטית ומדינת החשמונאים, ירושלים 1981, עמ' 191–273.
- 5 א' רפפורט (עורך) ההיסטוריה של עם ישראל: יהודה ורומא – מרידות היהודים, ירושלים תשמ"ג.

של החיים היהודיים בארץ-ישראל ובפזורה בתקופת הבית השני. הוא ערך ספרים שיוחדו ליוסף בן מתתיהו,⁶ למרד בר-כוכבא,⁷ לבטיות אגראיות וכלכליות בארץ-ישראל,⁸ לבתי כנסת עתיקים,⁹ למפגש התרבויות בארץ-ישראל,¹⁰ למגילות קומראן¹¹ ולמדינת החשמונאים.¹²

תרומה חשובה אחרת של אורי ללימוד תולדות ישראל בימי הבית השני היא מפעלו הביבליוגרפי שבו הוא עוסק זה 35 שנים. ראשיתו של המפעל בחוברת צנועה, ששוכפלה וחולקה לסטודנטים בעיקר, אך היא ציינה ניסיון ראשון מסוגו לרכז את כל ספרות המחקר ברשימה מסודרת וממוינת לפי נושאים. ארבע שנים אחר-כך הורחבה הביבליוגרפיה ועודכנה וראתה אור בקובץ מחקרים שאורי היה בין יוזמיו ועורכיו הראשיים. הרחבה נוספת, שגם היא ראתה אור בסנסיל, נתחברה בשותפות עם מנחם מור ארבע שנים מאוחר יותר, ובשנת 1982 ראתה אור לראשונה ביבליוגרפיה ממוחשבת, שנערכה בטכנולוגיות מתקדמות לאותם ימים ופורסמה כספר שהורחב ועודכן חמש שנים מאוחר יותר. סיכום של ספרות המחקר שפורסמה בין השנים 1960–1985, ראתה אור בשנת 1986.¹³

מחקריו של אוריאל רפפורט עוסקים, כאמור, בקשת רחבה של נושאים. אחד הבולטים שבהם הוא המטבעות. מעבר להיבטים של זיהוי המטבעות, תיארוכם וזיהוי הרשויות הטובעות הצליח אורי לצייר תמונה חברתית-דתית-כלכלית ופוליטית, העולה מן המטבעות, בייחוד מהמטבעות שטבעו החשמונאים. אורי ניתח ביסודיות את ראשית

- 6 א' רפפורט (עורך), יוסף בן מתתיהו – היסטוריון של ארץ-ישראל, ירושלים תשמ"ג.
- 7 א' אופנהיימר, א' רפפורט (עורכים), מרד בר-כוכבא – מחקרים חדשים, ירושלים תשמ"ד.
- 8 א' אופנהיימר, א' כשר, א' רפפורט (עורכים), אדם ואדמה בארץ-ישראל הקדומה, ירושלים תשמ"ו.
- 9 א' אופנהיימר, א' כשר, א' רפפורט (עורכים), בתי-כנסת עתיקים, ירושלים תשמ"ח.
- 10 א' כשר, ג' פוקס, א' רפפורט (עורכים), יוון ורומא בארץ-ישראל, ירושלים 1989.
- 11 D. Dimant, U. Rappaport (eds.), *The Dead Sea Scrolls: Forty Years of Research*, Leiden–Jerusalem 1992.
- 12 י' רונן, א' רפפורט (עורכים), מדינת החשמונאים, ירושלים-תל-אביב תשנ"ד.
- 13 U. Rappaport, *A Selected Bibliography of Jewish History in the Period of the Second Temple*, Haifa 1968; א' רפפורט, "ביבליוגרפיה לתולדות ישראל בתקופה ההלניסטית והרומית, 1970–1946", מחקרים בתולדות עם-ישראל וארץ-ישראל, ב (תשל"ב), 248–341; מ' מור, א' רפפורט, ביבליוגרפיה לתולדות ישראל בתקופה ההלניסטית והרומית 1971–1975, המכון ללימודים מתקדמים, ירושלים 1976; מ' מור, א' רפפורט, ביבליוגרפיה לתולדות ישראל בתקופה ההלניסטית-רומית 1976–1980, ירושלים 1982; מ' מור, ד' דימנט, א' רפפורט, ביבליוגרפיה לתולדות ישראל בתקופה ההלניסטית-רומית 1981–1985, ירושלים 1987; M. Mor, U. Rappaport, "A Survey of 25 Years (1960–1985) of Israeli Scholarship on Jewish History in the Second Temple Period (539 B.C.E.–135 C.E.)", *Biblical Theology Bulletin*, 26 (1986), pp. 56–72.

טביעת המטבעות בידי החשמונאים ואת משמעות המונח "חבר היהודים" המופיע על מטבעות השליטים החשמונאים.¹⁴ כן עסק אורי במטבעותיו של הורדוס, במטבעות מהתקופה הפרסית ובמטבעות ערים.¹⁵

אורי ייחד גם מחקרים ליחסים בין יהודים ללא יהודים בארץ-ישראל. בעבודת הדוקטור שלו הוא עסק בתעמולה דתית ובגיוור בתקופת הבית השני, ולאחר מכן בתושביה הלא יהודים של ארץ ישראל: אדומים, שומרונים, ותושבי הערים ההלניסטיות.¹⁶ עיקר מחקריו בתחום זה יוחדו להשפעת היחסים בין יהודים ללא יהודים, על המגמות הפוליטיות בתקופה החשמונאית ותחת שלטון רומי. אורי עמד על ההשפעה שהייתה לעולם ההלניסטי על משטר המדינה החשמונאית ועל החברה היהודית בתקופת שלטונם, ובמיוחד הדגיש את מקומה של מערכת היחסים בין היהודים לנוכרים כגורם מרכזי לפריצתו של מרד היהודים בשנת 66 לסה"נ.¹⁷

גם הספרות היהודית מימי הבית השני תפסה מקום במחקריו של אורי. הוא עסק בספרות מקראית מימי הבית השני, ובמיוחד עניין אותו ספר דניאל כחיבור המשקף את התקופה ההלניסטית ואת ימי גזירות אנטיוכוס.¹⁸ בשנים האחרונות אורי עמל על

- 14 ראו למשל: "למשמעות 'חבר היהודים'", מחקרים בתולדות עם ישראל וארץ-ישראל, ג (תשל"ה), עמ' 59–67, *AJS Review*, 1976, pp. 171–186 וגם: "The Emergence of Hasmonaean Coinage", *JIS*, 32 (1981), pp. 1–17.
- 15 "Note sur la Chronologie des Monnaies Herodiennes", *Revue Numismatique*, 10 (1968), pp. 64–75; "מטבעות יהודה מסוף התקופה הפרסית ומראשית התקופה ההלניסטית", א' אופנהיימר, א' רפפורט, מ' שטרן (עורכים), פרקים בתולדות ירושלים בימי בית שני, ספר זיכרון לאברהם שליט, ירושלים תשמ"א, עמ' 7–21; "אשקלון ומטבעותיה של יהודה", מחקרים בתולדות עם ישראל וארץ-ישראל, לכבוד עזריאל שוחט, ד (תשל"ח), עמ' 11–18.
- 16 א' רפפורט, תעמולה דתית של יהודים ותנועת ההתגבירות בימי הבית השני, חיבור לשם קבלת תואר ד"ר לפילוסופיה בהדרכת פרופ' אברהם שליט, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשכ"ה; "Reflections on the Origins of the Samaritans", Y. Ben-Artzi, I. Bartal, E. Reiner, (eds.), *Studies in Geography and History in Honour of Yehoshua Ben-Arieh*, Jerusalem 1999, pp. 9–19; "הערים ההלניסטיות לחוף ימה של ארץ-ישראל", חוף וים, המורד לידיעת הארץ בתנועה הקיבוצית, תלאביב 1978, עמ' 41–47.
- 17 "על התייוונותם של החשמונאים", תרביץ, ס (תשנ"א), עמ' 477–503 [=א' רפפורט, י' רונן (עורכים), מדינת החשמונאים, ירושלים-תלאביב תשנ"ד, עמ' 75–101]; "יחסי יהודים ולא יהודים בארץ-ישראל והמרד הגדול ברומי", תרביץ, מז (תשל"ח), עמ' 1–14 [=א' כשר (עורך) המרד הגדול: הסיבות והנסיבות לפריצתו, ירושלים תשמ"ג, עמ' 159–172].
- 18 ראו למשל: "המלכות הרביעית בספר דניאל", בית מקרא, י (תשכ"ה), עמ' 10–25; "הערות לתקופת גזירות אנטיוכוס באספקלריה של ספר דניאל", ב' בר-כוכבא (עורך), התקופה הסלווקית בארץ-ישראל, תלאביב תש"ם, עמ' 49–63.

בקובץ לאוריאל - מחקרים בתולדות ישראל בעת העתיקה מכוסים שלושים ושבעה מאמרים המוגשים לאוריאל רפורט מאת תלמידיו, עמיתיו ומוקיריו בארץ ובעולם.

הקובץ נחלק לשניים: חלק עברי וחלק לועזי. בחלק העברי חמישה מדורים, העוסקים בעיקר בנושאי מחקריו של פרופ' רפורט: מדור על מרידות היהודים, ובו מחקרים על השלטון הסלווקי ומרד המקבים, המרד הגדול וארכיון המורדים במצדה, התפטעות הטריטוריאלית של מרד בר כוכבא, מערכות המסתור בארץ יהודה ומטבעות המרד. מדור על ימי החשמונאים, ובו מאמרים על מטבעות, על מאבקם של החשמונאים בעבודה זרה, על ההנהגה הכהנית ועל גיור האדומים. מדור על ספרות הבית השני ובו מאמרים על קומראן, יתר דברי ירמיהו והספרות התלמודית. במדור שנושא המשפט מאמר על החוק הרומי והזהות היהודית והשוואה בין חוקי משה לבין חוקי הרומאים. מדור חיי היום-יום כולל מחקרים על טירונים יהודים בצבא הרומי, על תרבות הפנאי והשעשועים, על תקנות עירוניות, על תדמיתם של העוסקים בשיווק, על מנהגי קבורה בכלל ובירושלים ובפטרה בפרט, על ייסודה של קיסריה ותולדותיה וסקירה על אדמות המלך ביריחו. המדור הלועזי עוסק גם הוא בתחומים הללו.

אוריאל רפורט הוא פרופסור בדימוס של החוג לתולדות ישראל באוניברסיטת חיפה ונשיא מכללת עמק הירדן.

העורכים:

פרופ' מנחם מור, דיקן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת חיפה.
ד"ר ג'ק פסטור, ראש החוג להיסטוריה באורנים, המכללה האקדמית לחינוך.
מר ישראל רונן, עורך ומנחה באוניברסיטה הפתוחה ברעננה.
ד"ר יעקב (יקי) אשכנזי, מרצה בחוג ללימודי ארץ-ישראל במכללת עמק הירדן.

בשער: המונה ליזה מציפורי - באדיבות ארכיון הצילומים של קרן קימת לישראל,
מטבע ברכוכבא - באדיבות מוזיאון הכט באוניברסיטת חיפה,
המנורה בשער מיקוס - באדיבותו של פרופ' מנחם מור,

0 01850000526 5
דאנאקוד 185-526
מחיר מומלץ: ₪ 18

עיצוב העטיפה: סטודיו מירה קידר